

Gram Herred

strækker sig fra Nørre-Jyllands Grændse til Aabenraa Amt, og berører med en Spids mod Sydost Lille-Belt og Gjenner-Fjord; det er forøvrigt omgivet mod Øst af Tyrstrup og Haderslev Herreder og mod Vest af Frøs og Nørre-Rangstrup Herreder. Til Herredet hører den lille Ø Kalvø i Gjenner-Fjord. Herredets Fladeindhold er ca. 7 1/10 kvadrat Mile. Det omfatter Sognene Oxevad, Jels, Sommersted, Jegerup, Hammelev, Vedsted, Magstrup og Skrydstrup samt Dele af Sognene Nustrup, Gammelhaderslev, Hoptrup, Steppinge, Ødis og Bevtøft og endelig 2 mindre Dele af Gram Sogn. Jorderne ere sandede, dog tildeels blandede med Leer og paa enkelte Steder temmelig muldrige. Noget Skov, hvoraf endeel Statsskov, findes i Herredet, især i den nordlige og østlige Deel; i den vestlige Deel mærkes de kongelige Studsbøl og Bevtøft Plantager.

Indvaanernes Antal var efter Folketællingen i 1860: 11,761. Herredets ordinaire Plovtal er 130 4/5 og ekstraordinaire Plovtal 159 1/6. Skattearealet er 31,828 Tdr. 222 Roder med en Taxationsværdi af 2,136,115 Rd. I 1859 havde Herredet 14 Landbrug større end en Heelgaard, 7 Præstegaarde, 76 Heelgaarde, 108 3/4Gaarde, 258 1/2Gaarde, 115 1/4Gaarde og 12 endnu mindre Gaarde samt 783 Huse med Jord og 316 Huse uden Jord.

Oxevad Sogn omgivet af Annexet Jels, Sommersted, Jegerup, Nustrup og Øster-Lindet Sogne. Kirken sydlig i Sognet, 2 Mile nordvest for Haderslev og 3 Mile sydvest for Kolding. Arealet, ca. 5701 Tdr. Land, er fladt med den betydelige Oxevad-Hede i den sydvestlige Deel; af den kongelige Studsbøl-Plantage 689 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder (1steHaderslevske Skovriderdistrict) ligger omtrent Halvdelen her i Sognet, Resten i Jels Sogn. Jordsmonnet, der mod Nord ved Byen Ørsted er deels muldet med Leerunderlag, deels kold opdyrket Hedejord, er i den øvrige Deel af Sognet af sandmuldet og skarpsandet Beskaffenhed. Gram eller Nørre-Aa bugter sig gennem Sognet og danner paa en Strækning Sydgrændsen; langs denne Aa findes ret gode Enge. Den saakaldte Oxevai fører gennem Sognet, ligeledes en Landevei fra Haderslev over Foldingbro.

I Sognet: Byerne Oxevad med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Farveri og Mølleby med Kro (med Brændeviinsbrænderi) og Tovskov Vind- og Vandmølle, Ørsted med Skole, og Studsbøl med Skole, Kro og Skovfogedbolig. Enkeltliggende Steder ere Søgaarde, Fuglsang, Præstelund, Sophienhøj og Kalhavegaard. Ialt i Sognet Præstegaarden, 5 Heelgaarde, 7 3/4Gaarde, 17 1/2Gaarde, 12 1/4Gaarde og 2 mindre Gaarde samt 78 Huse med Jord og 21 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 12 Gaarde og 46 Huse.

Indvaanere: 814. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Det danner Amtets 92de og 93de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning efter 10 Aars Middeltal anslaaes til 2418 Rd.

Kirken, der er opført af Kampesteen og tækket med Bly, har spidsbuede Hvælvinger i Choret og under Taarnet, I Aaret 1802 slog Lynilden ned og afbrændte tildeels Taarnet; ved Gjenopbyggelsen blev det 15 Alen lavere og beholdt sit nuværende korte Spiir.

Oxevad menes at have Navn efter et Vadeded i den i sin Tid store Fovsaa (Fobisbæk), der her faaer Navn af Gram- eller Nørre-Aa, gennem hvilket Oxeveien fra Jylland (over Skodborg, Jels, Vedsted til Rødekro) i ældre Tid førte.

Ved Studsbøl staaer i et Steengjærde en Steen med indhugne Skriftegn.

Paa Oxevad Hede holdtes 1792 en Øvelsesleir.

Jels (Generalstabens Kort **Jarls**) **Sogn**, Annex til Oxevad Sogn, omgivet af dette, Steppinge, Ødis, Vamdrup, Skodborg, Skrave, Rødding og Øster-Lindet Sogne. Kirken sydøstligt i Sognet, 3 Mile nordvest for Haderslev og 3 Mile sydvest for Kolding. Arealet, ca. 7922 Tdr. Land, er høitliggende og noget bakket i den nordlige og østlige, men fladt i den vestlige Deel; Farris-Skov, Vester-Skov og Barsbøl-Skov, der ligge mod Nord, ere betydelige Rester af den store Farris-Skov; mod Sydøst ligger en Deel af den kongelige Studsbøl Plantage (Resten i Oxevad Sogn, hvor den nærmere er omtalt). Jordsmonnet, der i den nordlige Deel er muldet med Leerunderlag, men kold, er i den sydlige og vestlige Deel af sandet og sandmuldet Beskaffenhed. Paa Grændsen af Vamdrup Sogn ligger den store Bastrup-Mose; her udspringer en lille Aa, der gennemløber de tre smaae, men smukt med Skov omkrandsede Jels Søer Over-, Midt- og Neder-Sø, hvorpaa den fortsætter sit Løb mod Syd, i Øster-Lindet Sogn falder i Gram- eller Nørre-Aa.

I Sognet: Byerne Jels med Kirke, Skole og Kro, og Grønnebæk med Skole; endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder: Jelsgaard, Troldkjærhuse, Dybdallund, Dalgaarde, Englandhuse, Store-Barsbøl, Klovtoft, Agentoft (med Dampbrænderi), Mariegaard, Haraldsholm, Johanneshvile, Farrislund, Kobbellund, Hjortholt, Lille-Barsbøl, Bøisnap, Ravngaard, Ravnbjerg, Hennekesdam og Seipesgaard. Ialt i Sognet 7 Heelgaarde, 1 3/4Gaard, 6 1/2Gaarde, 27 1/4Gaarde og 9 mindre Gaarde samt 89 Huse med Jord og 52 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 22 Gaarde og 107 Huse

Indvaanere: 1280. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Skovarbeide havest nogen Bifortjeneste.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Det danner Amtets 94de og 95de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Sognet eier et af Skolelærer Johnsen i Jels stiftet Legat paa 400 Rd., hvis aarlige Rente uddeles til flittige og værdige Skolebørn.

Kirken er en paa samme Sted, hvor den gamle formedelst Brøstfældighed nedrevne Kirke stod, nyopført Bygning (indviet af Kong Frederik VII. den 13de November 1854). Den er bygget af røde Muursteen med Fundament af Kampestenene fra den gamle Kirke; den har et høit slankt Taarn med Spiir og er tækket med Skifer; indvendigt Bjælkeloft, Pulpitur og Orgel, gammel Granit-Døbefont; Alteret er placeret i en høi Nische, og Altertavlen er en Gibsafstøbning af Thorvaldsens Nadverens Indstiftelse. Prædikestolen er anbragt over Alteret og giver derved Altertavlen et trykket Udseende. De paa den gamle Kirke i Kampesteen indhuggede mystiske Figurer, en Løve, en Fod og en Haand, ere uforandrede indsatte i den nye Kirkes Muur.

Jels nævnes i Valdemar II.'s Jordebog Jarlsæ (?: Jarlsei, Jarlens Ø). Efter Sagnet har i Jels Sø ligget en Borg, hvoraf endnu skulde være Spor (i Danske Atlas VII. S. 157 fortælles der, at der i Jels Sø har ligget det prægtige Herresæde Voldsted, hvoraf der endnu saaes Broen derfra over til Barsbøl). I Aaret 1403 bevidner Hertug Gerhard, at være Henneke Lembek 200 Mark lybsk skyldig, disse skulde han forbygge paa Gaarden i Jørltze ("an deme houe Jørlitze"), og denne Sum samt endnu 100 Mark skulde tilbagetales, naar Gram-Herred indløstes fra Henneke Lembek.

Sommersted Sogn omgivet af Steppinge, Magstrup, Jegerup, Oxevad og Jels Sogne. Kirken midt i Sognet, 1 3/4 Miil nordvest for Haderslev og 2 3/4 Mile sydvest for Kolding. Arealet, ca. 5904 Tdr. Land, er noget bakket med endeel Skov i den østlige Deel, hvoraf Statsskoven Refsøv-Skov er 250 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder (1ste Haderslevske Skovriderdistrict), og fladt i den vestlige Deel; Jordsmonnet er af muldet Beskaffenhed, mod Øst og Nord med Leer- og mod Vest med Sandunderlag. Fovsaaen gjennemløber Sognet.

I Sognet: Byerne Sommersted med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Kastvraa og Lert med Skole; Avlsgaardene Refsøvgaard (542 Tdr. Land á 320 kvadrat Roder), Slavgaard (103 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder); endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder: Øvre-Lert med Skole, Lundsgaard, Braatterup, Vadskjærled, Skovhuus, Blaagaard, Skovgaard, Kjærgaard, Harkenhuus, den forhenværende Skovridergaard Holbæk; endeel af disse ere Parceller af det nedlagte Domainegods Refsøv. Ialt i Sognet Præstegaarden, 2 større Gaarde, 2 Heelgaarde, 8 3/4Gaarde, 27 1/2Gaarde og 12 1/4Gaarde samt 65 Huse med Jord og 28 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 19 Gaarde og 53 Huse.

Indvaanere: 986. Jordbrug er Hovederhvervet. Enkelte Piger kniple.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Det danner Amtets 97de og 98de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Sognet eier det Gydesenske Legat, stort 160 Rd., hvoraf den aarlige Rente uddeles af Præsten til to værdige Trængende. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning efter 10 Aars Middeltal anslaaes til 2000 Rd.

Kirken er en i Aaret 1858 paa samme Sted, hvor den gamle formedelst Brøstfældighed nedrevne, oprindeligt rundbuede Kirke stod, efter Tegning af Winstrup nyopført Bygning (indviet den 4de August 1858); den er bygget af røde Muursteen med Belter af tilhugne Kampesteen fra den gamle Kirke; i det egentlige Skib er Muren op til Vinduerne alene af hugne Kampesteen; den har Taarn, forneden fiirkantet, i sin øverste Deel ottekantet med smaa Gavle og afsluttet med en Kuppel over, der ender i en Spids med et Jernkors, Hvælvinger i Choret og under Taarnet, Altertavle af Roed; eiendommeligt er Loftet, som er af Træ løbende spidst op i Midten som et Tag, baaret af 4 halvcirkelformige Træbuer. Kirken er forsynet med et Varmeapparat, men har intet Orgel.

Sommersted nævnes i Knytlinga-Saga Cap. III; det var hertil, at Hertug Henrik Løve trængte frem med sine Sachserskarer, da han i Slutningen af Aaret 1156 kom Svend Grathe til Hjælp mod hans to Modkonger.

Andreas Wøldike, Biskop i Viborg (født 1687, død 1770), Georg Wøldike, Rector ved Frederiksborg Skole, lærd Orientalist (født 1699, død 1730), og den lærde Prof. theol. Marcus Wøldike (født 1699, død 1750) ere fødte i Sommersted, hvor deres Fader Peter Wøldike var Præst og holdt en latinsk Skole, som fortsættes af hans tredie Søn Peter Wøldike, der fulgte ham i Kaldet.

Paa Logumhøi skal efter Sagnet Smaakongerne i Oldtiden have holdt Møder.

I dette Sogn paa Byen Leerts Grund, hvor Voldpladsen endnu sees, har ligget Herregaarden Tovskov; 1374 kaldes den et Slot. Gaarden tilhørte 1391 Albert Andersen (Eberstein), hans Søn Andreas Albertsen før 1406, dennes Svigersøn Jon Lille, Ridder, 1406 - 1421; Anders Jonsen, Væbner, 1441 - 1474; derpaa Joachim og Johan Reventlau og sidstnævntes Svigersøn Henrik Rantzau Ottesen, hvis Søn Melchior afstod Gaarden 1583 til Kongen i Bytte for Solvig; en By Slevad, hvis Beboere efter Sagnet uddøde ved Pest (Navnet findes endnu i Slevad Bro), og Fuglsang By, som afbrændte 1678.

I Sognet skal ogsaa fordem have ligget Herregaarden Torsholt, om hvilken der fortælles i D. Atl., at dens sidste Frue trodsede Gud med sin Rigdom, men døde tilsidst i den usleste Tilstand paa en Bondes Møgdyng; Gaarden Refsøv (tidligere undertiden skrevet Refsbøl) var i det 15de og 16de Aarhundrede i Emmiksenernes Eie. Otto Emmiksen 1488 og endnu 1523, dennes Søn Morits

(1561), hvis Søn Otto (død 1579) solgte Refsøv 1572 til Kongen, som atter solgte det 1573 til Hertug Hans den Ældre; efter dennes Død 1580 var den en Forpagtergaard indtil dens Udparcellering og Salg 1777.

Magstrup eller Maugstrup Sogn omgivet af Annexet Jegerup, Sommersted, Steppinge, Hjerndrup, Moltrup og Hammelev Sogne. Kirken sydvestligt i Sognet, 1 1/2 Miil nordvest for Haderslev og 3 1/4 Mile sydvest for Kolding. Arealet, ca. 3840 Tdr. Land, er temmelig fladt; Jordsmonnet er mod Øst af let leermuldet og mod Vest af sandmuldet Beskaffenhed. Sognet er kun sparsomt forsynet med Enge og Moser.

I Sognet: Byerne Magstrup med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Ringtved og 1/3 af Byen Simersted. Ialt i Sognet Præstegaarden, 2 Heelgaarde, 11 3/4Gaarde, 18 1/2Gaarde og 12 1/4Gaarde samt 45 Huse med Jord og 16 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 8 Gaarde og 24 Huse.

Indvaanere: 647. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Danner Amtets 99de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Med Hensyn til Kirke- og Skolevæsen hører hele Byen Simersted under Magstrup Sogn. Fattigvæsenet eier et Legat paa 100 Rd., hvoraf Renten uddeles til trængende Enker. Præstekaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning efter 10 Aars Middeltal anslaaes til 2500 Rd. Kaldet besættes umiddelbart af Kongen.

Kirken er en ældgammel Bygning opført af Kampesteen og Muursteen, med et spidst Taarn og Hvælvinger under dette samt i Choret og Sacristiet. Paa Altertavlen findes Aarstallet 1610.

Magstrup (Maugstrup) Sogns Navn skreves oprindelig "Martorp" og "Marrtorp." Byen blev 1811 hjemsøgt af en Ildebrand, der næsten ødelagde alle Gaarde og Huse. Hertug Hans byggede, som fortælles, i Magstrup et Jagtslot, hvis Grund han senere, da det var forfaldet, skjænkede til Præsten, som her byggede Præstegaarden. Paa Stævnhøi vest for Byen holdtes i ældre Tider Thing, og ved Simersted skal have ligget en Herregaard Thyresholm.

Den lærde Petrus Wandalinus eller Wandal var født i Magstrup 1602 og var der Præst fra 1627 til 1659. Han skjænkede et Bibliothek med græske og andre Haandskrifter til Kirken, men af dette findes nu ikke Spor. Rhode meddeler, at kongelig Naade maatte hver Kirke i Provstiet give 1 Rd. aarlig, saalænge Wandal levede, til Bestridelse af hans Bøgers Trykning. Paa en Holm ved Præstegaarden byggede han sig et Huus 4 Loft høit; i den første Etage sov han, i den anden var hans Bibliothek, i den tredie hans Naturaliecabinet og i den fjerde et astronomisk Observatorium.

Jegerup Sogn, Annex til Magstrup Sogn, omgivet af dette samt Hammelev, Skrydstrup, Nustrup, Oxvad og Sommersted Sogne. Kirken, midt i Sognet, 1 3/4 Miil vest nordvest for Haderslev og 4 1/2 Mile øst sydøst for Ribe. Arealet, ca. 4871 Tdr. Land, er høitliggende og i den østlige Deel bakket; de enkelte tilbageblevne Hedepletter opdyrkes mere og mere; Jordsmonnet er af let sandet og mod Øst af sandmuldet Beskaffenhed. Sognet er rigeligt forsynet med Moser, hvorimod det har Mangel paa gode Enge. Gram- eller Nørre-Aa danner paa en Strækning Nordvestgrænsen; et mindre Vandløb, der senere falder i Stevningdam, løber i en dyb Slugt gennem Sognets østlige Deel. Haderslev-Ribe Landevei passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Jegerup med Kirke og Skole, Kjarstrup og Billund; Voiensgaard, 181 Skattetønder; endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder: Selkjærgaard, 2 Gaarde og 2 Huse, Voienslund, Lille-Voiens, Povlsbjerg og Fyrskov. Ialt i Sognet 1 større Gaard, 12 Heelgaard, 6 3/4 Gaarde, 10 1/2 Gaarde og 3 1/4 Gaarde samt 48 Huse med Jord og 14 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 9 Gaarde og 45 Huse.

Indvaanere: 640. Jordbrug er Hovederhvervet. Endeel Tørv afsættes til Haderslev.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev), Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Danner Amtets 100de Lægd og udgjør et Sognefogeddistrict.

Kirken, der er bygget af Kampesteen og Muursteen, tildeels tækket med Bly, har Taarn og Hvælvinger under dette. Altertavlen har tidligere staaet i Øsby Kirke. Aarstallet 1614 findes paa den.

Sognets Navn skreves tidligere "Egtorp", "Eydrorp", "Jeydrorp".

Voiensgaard (Generalstabs Kortet Vojemgaard) var oprindelig en By Wodense eller Wons paa 11 Gaarde, som blev ødelagt i den svenske Krig 1659, senere en kongelig Forpagtergaard, som udparcelleredes i Slutningen af forrige Aarhundrede. I Sognet har efter Sagnet fordum ligget to Herregaarde, Troilborg og Ballegaard, og paa Kirkebyens Mark findes ikke mindre end 12 Gravhøie. Rhode omtaler Borgvold, mellem Jegerup og Skrydstrup, og mener, at der har staaet et Slot. Selkjær skal have været en gammel Adelsgaard.

Hammelev Sogn omgivet af Gammelhaderslev, Moltrup, Magstrup, Jegerup, Skrydstrup, Vedsted og Hoptrup Sogne. Kirken østligt i Sognet, 3/4 Miil vest for Haderslev. Arealet, ca. 6613 Tdr. Land, er høitliggende og bakket af meget blandet Beskaffenhed; i Sognets østlige og nordlige Deel findes ved Siden af lette ogsaa endeel sværere Jorder, hvorimod der mod Vest og Syd, hvor Hedesletten fremtræder, kun findes dennes sandige Jorder og noget endnu ikke opdyrket Hede. Den lille Sø Stevning-Dam optager flere fra Højderyggen kommende korte, men gennem dybe Slugter løbende mindre Vandløb; dens

Afløb er Tørning-Aa, der løber mod Øst gennem en skøn Dal og falder i Haderslev-Dam. Gode Enge, navnlig Hindemade, omgive dette Aadrag. Paa begge Sider af Aaen ligge de betydelige, til 1ste Haderslevske Skovdistrict henhørende Statsskove Teglholt, 48 Tdr., Sandkule, 87 1/2 Td., Hjelmvraa, 56 1/2 Td., og Pamhule, 495 1/2 Td. Land á 260 kvadrat Roder, af hvilken sidste Skov dog omtrent Halvdelen ligger i Hoptrup Sogn. Mod Nordost i Sognet ere ikke ubetydelige private Skove. Landeveien fra Haderslev til Ribe passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Hammelev med Kirke, Præstegaard og Skole, Styding med Skole, Gamle-Ladegaard med Skole, og Jernhyt; Avlsgaarden Tørninggaard, 253 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder, Tørning Vandmølle, Tørning Kro med Gram Herreds Thingstue, Christiansdal Speil- og Glas- samt Træslibefabrik; endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkelte Steder: Jacobsgaard, Søndergaard, Hammelevgaard, Skovgaard, Voiensled, Dybdal, Stydingdam, Kragdal, Vismarlund og Ladegaardlund. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 større Gaard, 4 Heelgaarde, 15 3/4Gaarde, 23 1/2Gaarde og 8 1/4Gaarde samt 79 Huse med Jord og 39 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 12 Gaarde og 61 Huse.

Indvaanere: 1317. Jordbrug er Hovederhvervet; ved Siden heraf giver Skovarbeide og Tørveproduction nogen Bifortjeneste.

Den for sin udmærket skønne Beliggenhed bekendte Christiansdals Mølle var tidligere en Olie- og Stampemølle, hvis betydelige Vandkraft (200 Hestes Kraft) af de nuværende driftige Eiere, som i 1851 købte den for 25,000 Rd., er benyttet til Anlægget af en meget betydelig Fabrik, oprindelig en Speil- og Sodafabrik. Til Speilfabriken, der endnu bestaaer, hører en storartet Glassmelteovn og en Fabrikbygning, hvori Speilglasset gennemgaaer de forskjellige Slibninger og Poleringer, indtil det folieret udgaaer som fortrinlig Handelsvare; Sodafabriken er for kort siden flyttet til Kjøbenhavn, medens Bygningen samt den større Deel af Vandkraften nu benyttes til en Træslibefabrik, hvor med store Slibesteen Hvidbøg og andre Træsarter decomponeres til en trevlet Masse, der afgiver Materiale for Papiirfabrikationen. (I flere Papiirsorter anvendes saaledes heraf 60 Procent). Ved Siden af Speilglas produceres nu ogsaa Vinduesglas.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Det danner Amtets 101ste og 102det Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning efter 4 Aars Middeltal anslaaes til 1300 á 1400 Rd.

Kirken, der er opført af Muursteen og tækket med Skifer, er en lille, lav og smal Bygning, med rundbuede Hvælvinger i Choret og et lille Træklokketaarn paa den vestre Ende. Paa Kirkegaarden ligger den i Slesvigs nationale Kamp bekendte Hædersmand Hans Nissen begravet, død 18de Mai 1857.

Den nordre Ende af Hammelev By afbrændte 1751. Paa Styding Mark laae fordum en Herregaard Skeulinggaard.

Paa en steil Banke ved Tørning Vandmølle sees endnu tildeels Grundvolden af det gamle og berømte saakaldte Bjergslot Tørning (1634 Thyrring, senere Dorningh, Dornyng). 1340 nævnes Dornyng-Slot blandt de Slotte og Stæder i Sønder-Jylland, som Hertug Valdemar pantsatte til de holstenske Grever for Indløsningen af Nørre-Jylland; og ikke længe derefter var det i den mægtige Ridder Claus Limbeks Eie, som fik Undsætning af den holstenske Greve Claus, da Kong Valdemar Atterdag 1351 her beleirede den oprørske Magnat, saa at de kongelige Tropper maatte ophæve Beleiringen. 1422 blev Slottet, efterat det igjen var kommet i Hertugernes Besiddelse, beleiret af Kong Erik af Pommern, men undsat af Hertug Henrik; dog faldt det næste Aar i Kongens Hænder, hvorpaa det blev beleiret af Holstenerne, men Beleiringen hævedes, da de stridende Parter indstævnede deres Sag for Keiseren. Senere tilhørte Tørning-Slot atter Limbekkerne, fra hvilke det kom til Familien Ahlefeldt, og blev 1496 af denne Familie solgt til Kong Hans, som bortforlehnede det til forskjellige Adelsmænd. I det 16de Aarhundrede benævnedes et Amt efter Tørning, ligesom endnu i geistlig Henseende Tørning-Lehn i Haderslev Vesteramt udgjør et Provsti under Ribe Stift *). Efter den Tid blev Tørning en kongelig Avlsgaard, der udparcelleredes 1776, og, hvoraf det nuværende Tørninggaard (Tyrninggaard) er Hovedparcellen. Den herlige skovrige Omegn besøges meget, især fra Haderslev.

*) Naar Slottet er blevet nedbrudt, vides ikke.

I en Meddelelse fra Sommeren 1861 gives følgende Beskrivelse af Tørning Slotsbanke: Imod Nord er denne Banke 30 Alen høi. Borgpladsen er ovenpaa 200 Fod paa den længste Led fra Nordvest til Sydost, fra Vest til Øst 160 Fod bred. Mod Syd bemærkes en tør Grav. Paa den høie Banke imod Nord synes der at have staaet et Taarn og her er et ubetydeligt Stykke Muur af Kamp- og røde Muurstene.

Om Christiansdals Speil- og Sodafabrik samt om hvorledes der af det grønlandske Mineral Kryolith udvindes Aluminium og Soda, findes en interessant Afhandling "Et industrielt Billede fra Danmark" i „Nord og Syd" for 1857.

Vedsted Sogn omgivet af Hammelev, Hoptrup, Øster-Løgum, Bevtoft og Skrydstrup Sogne. Kirken midt i Sognet, 1 1/4 Miil sydvest for Haderslev og 2 1/4 Mile nordvest for Aabenraa. Arealet, ca. 10,715 Tdr. Land, er høitliggende (Pothøi 270 Fod) og bakket, med betydelige Hede- og Mosestrækninger spredt over hele Sognet; mod Sydost ligger Statsskoven Skovby- eller Sønder-Skov (Hytterkobbel), stor 250 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder (1ste Haderslevske Skovdistrict). Jordsmonnet, der mod Øst er af sandmuldet og sandet Beskaffenhed, er mod Vest sandet og skarpsandet, i det Hele taget stenet. Paa Højderyggen ere 3 Smaasøer beliggende, Rygbjergsø, Præstesø og Vedbølsø samt endnu en mindre; her udspringe flere mindre Vandløb, der dels løbe mod

Nord til Haderslev-Dam, deels mod Øst til Sliv-Sø; Sydgrænsen dannes af Immervad-Aa, der gennemløber den store Abkjær-Mose, hvoraf 61 1/2 Td. Land er kongelig Domaine.

I Sognet: Vedsted Kirke eenligt beliggende med Præstegaarden og Skole, Slukefter Kro og 1 Huus, Byerne Vedbøl, Udstrup, Høgelund, Arnlund med Skole, Over-Jersdal med Kro, Abkjær med Skole og Skovby med Skole; Avlsgaarden Christiansdal (153 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder); endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkelte Steder: Lille-Vedbøl, Knagled, Hytkjærkro, Vartenberg, Lille-Lund, Immervad Kro, Rudbæk, Femhøi, Christiansbjerg, Tosbjerg, Lunbshøi og Skovfogedstedet Hytterkobbel. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 større Gaard, 1 Heelgaard, 16 3/4Gaarde, 41 1/2Gaarde og 8 1/4Gaarde. samt 92 Huse med Jord og 10 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 14 Gaarde og 80 Huse.

Indvaanere: 1435. Jordbrug er Hovederhvervet. Tørveproductionen er meget betydeligt og ved Skovarbeide haves nogen Bifortjeneste.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Danner Amtets 84de, 85de og 86de Læg og udgjør eet Sognefogeddistrict. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning efter de 10 sidste Aars Middeltal anslaaes til 2075 Rd.

Kirken, der er bygget af Muursteen, har Taarn uden Spiir, spidsbuede Hvælvinger i Choret og under Taarnet, Bjælkeloft i Skibet, gammel Døbefont.

Det i Hviding Herred ved Vesterhavet beliggende Vedsted Sogn kaldes Vester-Vedsted i Modsætning til dette Sogn, der i daglig Tale ogsaa kaldes Vitsted Sogn. Paa Markerne findes mange Gravhøie fra Hedenold.

Immervad Hede er bleven bekjendt af en Træfning 1420 imellem nogle danske Troppet under Anførsel af Peder Hogenschild og Tønne Rønnov, som Kong Erik af Pommern havde afsendt fra Haderslev til Tønder, og Holstenerne. De Danske bleve slagne, og man gjorde herover følgende Vers:

*"Ved Immervad
Der fik Danmark hendes ?ad
Ved Hogenschilts Nid,
At Folket laae bleg og hvid."*

Nustrup Sogn omgivet af Skrydstrup, Bevtoft, Tiislund, Gram, Øster-Lindet, Oxevad og Jegerup Sogne. Kirken nordligt i Sognet, 2 1/2 Mile vest nordvest for Haderslev og 3 1/2 Mile syd sydøst for Ribe. Arealet, ca. 10,636 Tdr. Land, er bakket, idet en Højderyg strækker sig mod Vest gennem Sognet (Fjellumhøi 242 Fod) med Affald mod Nord til Gram- eller Nørre-Aa, der danner Nordgrænsen, og mod Syd til Gjels- eller Sønder-Aa, der paa en Strækning danner

Sydgrænsen. En lille Skov ligger paa Grænsen af Skrydstrup Sogn; endeel Hede, hvori gode Tørvemoser, findes hist og her, og mindre gode Enge langs Aaløbene; Jordsmonnet, der i den nordlige Deel er let og sandet, er i den midterste og vestlige Deel af muldsandet og leret Beskaffenhed.

I Sognet: Byerne Lille-Nustrup med Kirke, Store-Nustrup med Præstegaard, Skole og Vindmølle, Bæk med Skole, Kolsnap med Skole og Kro (kaldet Virkelyst), Gabøl med Skole og Kro, Aalkjær, Skibelund, Brøndlund med Skole; endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder: Lundsæk, Kleinberg Kro, Thingvab, Østergaard, Søndergaard, Skodbjerg, Damgaard, Jellinghave, Vraa, Kolsnaplund, Grøngaard, Dybdallund. Ialt i Sognet Præstegaarden, 12 Heelgaarde, 20 3/4Gaarde, 48 1/2Gaarde og 9 1/4Gaarde samt 96 Huse med Jord og 63 Huse uden Jord. Deraf udenfor Byerne 30 Gaarde og 89 Huse.

Indvaanere: 1601, hvoraf 1486 i Gram Herred, de øvrige i Frøs og Kalslunds Herred samt Gram og Nybøl adelige Godser. Jordbrug er Hovederhvervet. Endeel grovere Kniplinger forfærdiges i Sognet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 1354 Rd.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Danner Amtets 89de, 90de og 91de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog Byen Aalkjær og en Deel af Byen Gabøl, der høre under det adelige Gods Gram, under Frøs og Kalslunds Herreders Jurisdiction med Skatters Indbetaling til Inspectoratet paa Gram; de danne 2det Angler adelige Godsdistricts 5te Lægd.

Kirken, der dels er bygget af Kampesteen, dels af Muursteen, er usædvanlig stor, især hvad Skibet angaaer; den har Taarn med høit blytækt Spiir og rundbuede Hvælvinger i det rummelige Chor og under Taarnet. Den har været helliget St. Laurentius, hvis Træstatue med en Bog i Haanden findes i Kirken. Mærkelig er Altertavlen af udskaaret Træ, forestillende Korsfæstelsen med 48 rigtforgyldte Figurer. Til Altertavlen høre to Sidefløje med 16 ligeledes udskaarne og forgyldte Figurer, forestillende Apostlene og Helgener; naar Fløiene sammenlukkes, forestille de Jesu Lidelseshistorie malet paa 12 Felter, uden kunstnerisk Værd; endnu engang kunne Fløiene sammenlukkes og forestille da Opstandelsen og Himmelfarten. Paa det gamle Træværk om Alteret staaer indhugget Aarstallene 1514 og 1624. Endnu maa omtales en korsfæstet Figur med Muurkrone om Hovedet og iført en viid Kjortel, sammenbunden om Livet med et Læderbelte; den hænger i den vestlige Ende af Kirken, og man antager, at den forestiller Christus korsfæstet efter den ældste Fremstillingsmaade, især i den græske Kirke. Kirken har gjentagne Gange (1603, 1609 og 1687) været ramt af Lynild, som har ødelagt Taarnet.

Paa Nustrup-Mark skal endnu i sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede have staaet et Slot kaldet Gaaskjær, hvoraf der endnu findes Spor, men hvis Eiere ere aldeles ubekjendte.

I Nustrup var Seierherren ved Fredericia Generallieutenant Fred. Rubek Henrik v. Bülow født den 4de Februar 1791.

Aar 1769 paa St. Mortensdag afbrændte Nustrup Præstegaard.

Store-Fjellumhøi, sydost for Byen Nustrup, hæver sig 242 Fod over Havet, med viid Udsigt; man seer 20 Kirker. Magister Johan Arndt Dyssel, der var Præst i Nustrup Aar 1763 og senere udgav "Forsøg til en Indenlands-Reise", bemærker i denne ved at beskrive Fjellum-Høi: "*Paa denne staaer man midt imellem Vesterhavet og Østersøen, midt paa ben høie, sandige og stenede Ryg, som gaaer langs ad vor Halv-Ø fra Skagen til Elben; thi her skille Vandløbene sig til Vester og Øster. Nips-Aa løber Vester paa og falder ud i Havet ved Ribe; den Bæk, som løber forbi Voyens, falder til Øster ud forbi Haderslev.*" Af Egnens mange Gravhøie skal en ved Brøndlund gjemme Benene af Ketel, en Broder til Bispen Cyrillus (omtrent 380) - efter Rhode,

Skrydstrup Sogn omgivet af Hammelev, Jegerup, Nustrup, Bevtoft og Vedsted Sogne. Kirken midt i Sognet, 2 Mile vest for Haderslev og 4 1/2 Mile sydøst for Ribe. Arealet, ca. 4829 Tdr. Land, er høitliggende og fladt, med endeel Hede og gode Moser i den sydlige og østlige Deel; mod Nord findes lidt Skov. Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed. Haderslev-Ribe Landevei passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Skrydstrup med Kirke, Præstegaard, Skole og 2 Kroer, og Uldal; enkeltliggende Gaarde og Samlinger af Beboelser ere Hørlykke, 2 Gaarde, Lilholt, 4 Gaarde og 1 Huus, og Uldallund, 1 Gaard og 5 Huse. Ialt i Sognet Præstegaarden, 4 Heelgaarde, 8 3/4Gaarde, 23 1/2Gaarde og 7 1/4Gaarde samt 34 Huse med Jord og 13 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 7 Gaarde. og 6 Huse.

Indvaanere: 620. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Præstekaldets Reguleringssum er 1045 Rd.

Sognet hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev), Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev) og Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Danner Amtets 88de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, der er lille og uanseelig, er opført af Kampesteen og Muursteen, uden Hvælvinger, men med Taarn, smukt udskaaen Altertavle, forestillende Treenigheden og de 12 Apostle. Den skal være bygget af Biskop Magnus i Ribe,

eller efter hans Tilskyndelse; hans Billede hænger i Kirken med en Tavle, hvorpaa hans Navn og Aarstallet 1364.

I den østlige Ende af Sognet ved Lilholt findes Spor af en gammel Kirke kaldet Lindeholt Kirke eller Pavens Capel, og paa Bymarken paa et Sted kaldet Borgvold sees Spor af en Herregaard.

Frøs og Kalslunds Herreder samt de adelige Godser Gram og Nybøl.

Frøs og Kalslunds Herreder ere forlængst forenede under een Herredsfoged og deres Pertinentier ligge tildeels imellem hverandre. Ligesom Kalslunds Herred oprindeligt kun var en særskilt Deel af Frøs-Herred, saaledes betragtes de ogsaa nu igjen i de fleste Forhold som eet Herred. Hermed ere i jurisdictionel Henseende *) nu siden 1853 forenede de adelige Godser Gram og Nybøl. Disse ere fornemlig beliggende i det tidligere til Gram Herred hørende Sogn Gram og det forhen til Frøs Herred hørende Sogn Fol, samt endvidere med mindre Dele i Rødding, Hygom, Øster-Linnet og Nustrup Sogne.

*) Alle dømmende Sager, men ikke det administrative Politi, der er hos Godsinspecteuren.

Til Frøs Herred hører nu Skrave Sogn samt Dele af Østerlinnet, Skodborg, Rødding, Hygom og Vamdrup Sogne; til Kalslund Herred Dele af Sognene Lintrup, Hjerting, Hjortlund, Kalslund, Farup og Vilslev. Frøs Herreds Fladeindhold er ca. 2 $\frac{3}{5}$ kvadrat Mile, hvori dog er indbefattet Fladeindholdet af det til Løgumkloster Amt hørende, i Hygom Sogn adspredt liggende Fogderi "Frøsherred." Kalslunds Herreds Fladeindhold er ca. 1 $\frac{7}{10}$ kvadrat Miil, Gram og Nybøls 1 $\frac{9}{10}$ kvadrat Miil. Gram og Hviding Herreder, Vesterhavet og Nørre-Jylland samt Riberhuus Birk og Kjøbstaden Ribe omgive disse Districter. Jorderne ere i det Hele taget lette, mod Vesterhavet Marskenge. I den østlige Deel og navnlig ved Gram betydelige Skovstrækninger.

Indvaanernes Antal var efter Folketællingen i 1860: 10,722, deraf paa Gram og Nybøl 3,261.

Plovtallet angives: Frøs Herred ordinaire 39, extraordinaire 47; Kalslund Herred ordinaire 20 $\frac{1}{2}$, extraordinaire 34 $\frac{1}{9}$; Gram og Nybøl 39 Plove (foruden 16 for Ny-Gram). Skatteareal og Taxationsværdi: Frøs Herred 10,103 Tdr., 657,860 Rd., Kalslunds Herred 6,187 Tdr., 391,640 Rd., Gram og Nybøl 5,688 Tdr., 532,560 Rd.

I 1859 var Eiendommenes Antal i Frøs og Kalslunds Herreder: 7 Præstegaarde, 2 større Gaarde, 644 Bøndergaarde, 523 Huse med Jord og 180 Huse uden Jord; paa Gram og Nybøl Godser 2 Præstegaarde, 4 større Gaarde, 167 Bøndergaarde, 238 Huse med Jord og 99 Huse uden Jord.

Øster-Lindet Sogn omgivet af Rødding, Jels, Oxevad, Nustrup og Gram Sogne. Kirken sydligt i Sognet, 3 Mile vest nordvest for Haderslev og 3 1/4 Mile øst sydøst for Ribe. Arealet, ca. 5644 Tdr. Land, er fladt, men temmelig høitliggende med et jævnt Affald mod Syd; et Par enkelte smaa Skovpletter; Heden er næsten overalt opdyrket. Jordsmonnet er i det Hele af ret god leermuldet Beskaffenhed. Nørre- eller Gram-Aa danner Sydgrænsen og optager et nordfra kommende mindre Vandløb; langs disse Aaer strække sig ret gode Enge. Landeveien fra Haderslev over Foldingbro passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Øster-Lindet med Kirke, Præstegaard, Skole og 2 Kroer, Røibøl med Gaarden Tved, Modbøl eller Maibøl, Terp med Fattighuus, Stenderup med Skole og Kro. Blandt udflyttede Gaarde anføres Nygaard (270 Tdr. Land, hører under Gram) og Petersborg. Ialt i Sognet foruden Præstegaarden 6 Heelgaarde, 3 3/4Gaarde, 16 1/2Gaarde, 9 1/4Gaarde og 27 mindre Gaarde samt 54 Huse med Jord og 33 Huse uden Jord; deraf 26 Gaarde og 49 Huse udenfor Byerne.

Indvaanere: 935. Jordbrug er Hovederhvervet. Nogle Fruentimmer kniple. Biavl en ei ubetydelig.

Sognets største Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund). Det danner Amtets 6te og 7de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. 4 Gaarde og 3 Huse i Øster-Lindet By høre under Gram Gods (2det Angler adelige Godsdistrict), under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction, og Skatters Indbetaling til Inspectoratet paa Gram; udgjør det 2det Angler adelige Godsdistricts 10de Lægd. Hele Sognet hører til Gram Physicatdistrict. I geistlig Henseende hører Sognet under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Præstekaldets Reguleringssum er 1110 Rd.

Kirken, der er blytækt, med et lille Spiir, er opført af Kampesteen uden Taarn eller Hvælvinger. Choret synes at være tilført senere. Den runde Bue findes i Chorbuen og Vinduerne. Nogle tidligere Begravelser under Gulvet ere ved Kirkens Reparation tilfyldte. Et nyt, smukt Vaabenhuus er opført ved den vestre Ende af Lavkirken.

Sognet og Kirkebyen kaldes Øster-Lindet til Forskjel fra Byen Vester-Lindet i Gram Sogn. En af Heelgaardene i Øster-Lindet By hedder Lindet-Hovgaard; den var tidligere en adelig Gaard, i Dronning Margretes Tid eiedes den af Peder Nielsen. Ved Modbøl, der allerede nævnes i Jordebogen 1231 ("Møddæbøl"), findes en Borgplads med Spor af Volde og Grave,

I Aagaards Beskrivelse af Tørninglehn meddeles, at der i Sognet skal findes Rudera af en nedlagt Kirke; Stedet for sammes Beliggenhed betegnes dog ikke nærmere.

Rødding Sogn (blandet) omgivet af Annexet Skrave, Jels, Øster-Lindet, Gram, Fol, Hygum og Hjerting Sogne. Kirken nordligt i Sognet, 4 Mile nordvest for Haderslev og 2 1/2 Mile øst nordøst for Ribe. Arealet, ca. 5986 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 5708 og den kongerigske 278 Tdr. Land, er temmelig fladt, høitliggende i den sydlige Deel; der findes betydelig Skov i den nordlige og noget af Gram Skove i den sydlige Deel; enkelte Hedepletter findes hist og her, mest i Midten af Sognet; dog opdyrkes de mere og mere. Jordsmonnet er i den nordlige Deel af ret god, i den sydlige Deel af mindre god Beskaffenhed. Gode Enge, der flere Steder forbedres ved Overrisling, haves. Farresbækken, der optager tvende østfra kommende mindre Vandløb, danner paa en Strækning Vestgrænsen. Landeveien fra Haderslev over Foldingbro passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 12 1/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byen Rødding Kirken, Præstegaarden, Skole, en Kro, Frøs og Kalslund Herreders Thing- og Arresthuus, Embedsbolig for Herredsfoged og Thingskriver, 27 Gaarde og 31 Huse, Byerne Rødding-Østermark, Brem med Bremhuse, Brendstrup med Skole og Kro, Hundebøl, Laasled; Stamparcellen af det nedlagte Domainegods Røddinggaard (131 Skattetønder med et Areal af 265 Tdr. Land á 320 kvadrat Roder.). Ialt 63 Gaarde og 94 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byen Rødding en Kro, 3 Gaarde og 5 Huse, paa den ene Gaard Rødding Folkehøiskole.

Indvaanere: 1217, hvoraf slesvigske 1157 og kongerigske 60. Jordbrug er Hovederhvervet; endeel Indvaanere ernære sig ved Træarbeide; der findes 2 Teglblænderier, hvoraf det ene ligger i den kongerigske Deel af Sognet. I Sognet forfærdiges nogle Kniplinger.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti, men Skolevæsenet sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Præstekaldets Reguleringsum er 2023 Rd.

Af den slesvigske Deel høre Byerne Rødding og Brem under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), udgjøre Amtets 11te Lægd og danne et Sognefogeddistrict; hvorimod Byerne Brendstrup, Hundebøl og Laasled høre under Godserne Gram og Nybøl (2det Angler adelige Godsdistrict), under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction og med Skatters Indbetaling til Inspecteuren paa Gram, danne 2det Angler adelige Godsdistricts 13de og 14de Lægd. Hele den slesvigske Deel af Sognet hører under Gram Physicatdistrict (Gram).

Den kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds.; den hører til Ribe Amts 4de Lægd og til Obekjær Sognefogeddistrict.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, i sine Former rundbuet, med et lidet Spiir, fladt Loft. I Kirken findes en Tavle med 2 Dannebrogflag, der

erindre om Kong Christian VIII.'s Nærværelse d. 14de Septbr. 1844. "*Den var anbragt paa en af Sognet bekostet Æresport udenfor Kirken. Kongen besaae Kirken, gik derfra til den paatænkte Høiskole, hvor Pastorerne Schøler og Hertel med L. Skau og Flere modtog ham; efter Allerhøieste Forbud holdtes der ingen Taler. Kongen sagde, at man skulde gjøre Rødding til en Agerdyrkningskole, da Bønderne ikke behøvede at lære Politik.*"

Sognets Navn skreves tidligere "Rythlng", og skal være benævnt efter Farrisskovens *) Rydning.

*) Fra denne Skov har efter D. Atl. Herreders Navn Frøs sin oprindelse, N. M. Petersen deriverer Navnet af Freir, der i Nordslesvig dyrkedes under Navnet Frø (Frørup o. s. v.)

Røddinggaard var en gammel adelig Gaard, der 1543 tilhørte Henrik Knutzen, 1581 Evald Woyen og 1608 var kongelig Gaard, der bortforpagtedes; senere blev den udparcelleret, og de 5 største Parceller samledes til den nuværende Røddinggaard, der er i en udmærket Drift med overrislede Enge.

Den danske Folkehøiskole i Rødding, der er stiftet 1844 af Etatsraad Flor for slesvigske Bøndersønner og for Størstedelen oprettet ved private Sømmenskund, har bidraget meget til at nære Fædrelandssind og fremme saavel almindelig Oplysning som særlig Dygtighed i landøkonomisk Retning hos Befolkningen i Nord-Slesvig.

Flor var selv Skolens Forstander i Aarene 1845 - 47, og efterat den under Krigen havde maattet hvile, traadte den igjen i Virksomhed 1850. Efter den af Folkehøiskolens nuværende Forstander Cand. theol. Sofus Høgsbro udgivne Beretning for Aaret fra 12te Juni 1861 til 12te Juni 1861 ere Underviisningsgjenstandene Verdens- og Fædrelandshistorie, Verdens- og Fædrelands-Beskrivelse, Dansk Sprog og Litteratur samt Sang, Kirkehistorie og Gudesagn, Regning. Skrivning. Tegning, Mathematik, Landmaaling. Chemi, Physik, Jordbundslære, Plantelære, Dyrerigets Naturhistorie, Læren om Husdyrene, Agerdyrkningslære, Svensk, Engelsk, Tydsk, Legems- og Vaabenøvelser. Elevantallet havde i Aaret 1860 - 61 været, med et Middeltal, 20. Skolens Gaards Areal er ca. 82 Tdr. g. M. med Bolig for Forstander og Lærere, et Logishuus for Elever, Forelæsningslocale, Forpagterbolig og Økonomibygninger.

Sognepræsten M. Gauerslund til Rødding har optegnet, at Aar 1697 solgte Christen Jessen sin Eiendomsgaard (1 2/3 Plov) i Rødding med Fæ og Bæster, indavlet Hø og Korn for 600 Rd. til Conrad Clausen.

Skrave Sogn, Annex til Rødding Sogn, omgivet af dette, Hjerting, Lintrup, Jels og Skodborg Sogne samt af Nørre-Jylland. Kirken, østligt i Sognet, 3 1/4 Mile sydvest for Kolding og 3 Mile nordøst for Ribe. Arealet, ca. 3781 Tdr. Land, er i den nordlige Deel høitliggende med et jevnt Affald mod Syd og Vest. Kjøbenhoved og Langetved Skove ere betydelige Levninger af den store Farrisskov. Jordsmonnet er i den sydlige Deel af leret og i den nordlige Deel af

muldsandet og sandet Beskaffenhed. Kongeaaen danner Grændsen mod Nørre-Jylland; Farrisbækken, der senere faaer Navn af Hjortvadaa, udspringer i Sognets sydlige Deel.

I Sognet: Kirken, eenligt beliggende, Landsbyen Kjøbenhoved med Skole, Vindmølle (med hvilken er forenet et betydeligt Brændeviinsbrænderi) og Kro samt Gaarden Lundegaard, Landsbyen Langetved med Skole og Kro, endeel Udflyttersteder fra Langetved kaldes Langetvedskov, ved disse en Skole; endvidere den lille By Krogstrup med Skole. Ialt i Sognet 32 $\frac{3}{4}$ Gaarde, 13 $\frac{1}{2}$ Gaarde og 1 $\frac{1}{4}$ Gaard samt 40 Huse med Jord og 8 Huse uden Jord; deraf 23 Gaarde og 40 Huse udenfor Byerne.

Indvaanere: 758. Jordbrug er Hovederhvervet; nogen Bifortjeneste haves ved Skovarbeide.

Sognet hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 1ste og 2det Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Sognet hører i geistlig Henseende til Ribe Stift, Tørninglehns Provsti, men Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning.

Kirken, som Sagnet lader være bygget af Dronning Dagmar, er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, med flere Spor af Rundbuen, har et lille Taarn med Spiir, Fjælleloft, dog Hvælvinger under Taarnet, et lille Orgel. Paa den østre Gavl er i en Kampesteen indhugget tvende mystiske Figurer, som man paa Stedet troer, i Henhold til Sagnet om Kirkens Opførelse, at skulle forestille Kong Valdemar og Dronning Dagmar. Landeveien har vistnok tidligere gaaet om begge Sider af Kirken, hvoraf den paa Egnen almindelige Talemaade: "*Du staaer midt i Veien som Skrave Kirke.*"

Den forsvundne By Skrave eksisterede endnu i det 14de Aarhundrede "Scraghæ"). I Sognet har ligget to adelige Gaarde, Skravegaard i Nærheden af Kirken og Hønsagger, men af hvilke nu ethvert Spor er forsvundet.

Skodborg Sogn (blandet) omgivet af den syd for Kongeaaen liggende Deel af Vamdrup Sogn samt Jels og Skrave Sogne og af Nørre-Jylland. Kirken, midt i Sognet, 3 Mile sydvest for Kolding og 3 $\frac{1}{2}$ Mile nordøst for Ribe. Arealet, ca. 6987 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 5688 og den kongerigske Deel 1299 Tdr. Land, er temmelig fladt, med ikke ubetydelige, for en stor Deel af Birketræer bestaaende Rester af den store Farrissskov i den sydlige Deel; Jordsmonnet er i den sydlige Deel af muldet og sandmuldet Beskaffenhed med Leerunderlag, hvorimod Jorderne i den nordlige Deel ere mere sandede med Gruusunderlag. Grændsen mod Nørre-Jylland dannes af Skodborgaa eller Kongeaaen, der omgivet af gode Enge optager tvende sydostfra gennem Sagnet løbende mindre Vandløb. Sognets kongerigske Deels Htk. er 56 $\frac{3}{4}$ Td. Ager og Eeng, 1 Fdk. Sksk. og 4 Tdr. Msk.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: en Deel af Byen Skodborg med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Byen Sludstrup med Skole og Lundsgaard Vandmølle, samt Byen Faarekrog. Ialt 67 Gaarde og 104 Huse, hvoraf den større Deel udenfor Byerne.

II. I den kongerigske Deel: af Byen Skodborg 1 Vindmølle, 1 Kro med Brændeviinsbrænderi, 16 Gaarde og 47 Huse.

Indvaanere: 1475, hvoraf slesvigske 1066 og kongerigske 409. Jordbrug er Hovederhvervet; nogen Bifortjeneste haves ved Skovarbeide.

Sognet er det eneste i Frøs Herred, der i geistlig Henseende hører under Slesvig Stift, Haderslev Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen. Præstekaldets Indtægter have efter en Gjennemsnitssum af 10 Aar været ca. 2000 Rd.

Sognets slesvigske Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Haderslev Amts 4de og 5te Lægd. Udgjør i Forening med den til Slesvig hørende Deel af Bastrup By i Vamdrup Sogn eet Sognefogeddistrict. I Skodborg boer en Oppebørselscontrolleur for Brænderiafgiften.

Sognets kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Det danner Ribe Amts 3die Lægd. Udgjør et Sognefogeddistrict.

Kirken, der oprindeligt har været rundbuet, har endnu sit gamle Skib af Kampesteen med senere indsatte spidsbuede Vinduer. Et gammelt rundbuet Dørparti fra Kirkens Sydside med to Søiler paa hver Side er nu anvendt som Indgang til Sacristiet. I Aaret 1860 er Kirken ved Bygningsinspecteur Winstруп udvidet med to Korsfløje, samt forsynet med et Spiir over Korset og et lidet Klokkehuus over Vestenden af Kirken. Samtidig er et nyt Loft indlagt. Bjælkerne ere synlige og decorerede med simple Profileringer paa Kanterne og en lignende Liste langs Midten af den underste Flade; Loftet derover af Bræder, som ligeledes ere synlige. Prædikestol og Stolestader nye. Gammel Døbefont af Granit; Alter fra Christian IV.'s Tid; ret godt Orgel. Kirkens Skib har den Eiendommelighed, som findes ikke sjelden i disse gamle Granitbygninger, at Vestenden er bredere end Østenden.

Voldstedet af Skodborghuus, "castrum Skodburgh," der 1368 beleiredes af Hertug Henrik, ligger nord for Kongeaen i Veien Sogn. Det er kun af ringe Omfang; der findes nogle Muurlevninger.

Hygum Sogn (blandet) omgivet af Kalslund, Lintrup, Hjerting, Rødding, Fol og Gram Sogne samt af Ribe St. Katharine Sogns Landdistrict. Kirken midt i Sognet, 1 3/4 Mile øst nordøst for Ribe og 4 3/4 Mile nordvest for Haderslev.

Arealet, ca. 11,600 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 11,256 og den kongerigske Deel 344 Tdr. Land, er fladt, og i den vestlige Deel, hvor der findes betydelige Hede- og Mosestrækninger (Kamtrup-Mose), lavtliggende; i den østlige Deel er der noget Skov; Jordsmonnet er i det Hele af middelmaadig Beskaffenhed, mod Vest sandet og let, mod Øst kold og suur. Farresbækken, der her først faaer Navn af Hjortvad- og senere af Tved-Aa, danner Nord- og en Deel af Vestgrænsen; den optager i Sognet 2 sydfra kommende mindre Vandløb. Gram-Aa, der ogsaa kaldes Flads-Aa, danner paa en Strækning Sydgrænsen. Langs disse Aaløb findes gode Enge. Sognets kongerigske Deels Htk. er 13 1/4 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Byerne Hygum med Kirke, Præstegaard, Skole, 2 Kroer, 22 Gaarde. og 60 Huse, Harreby med Vindmølle og Kro, 22 Gaarde og 15 Huse, Kamtrup med Skole, 5 Gaarde og 9 Huse, Fædsted med Kro, 15 Gaarde og 23 Huse, af Byen Brøstrup Kro, 11 Gaarde og 21 Huse; endvidere de adspredt beliggende Steder Baaslund, 2 Gaarde og 1 Huus, Holm, 2 Gaarde og 1 Huus, Knorborg, 3 Gaarde og 4 Huse, Venborg, 1 Gaard og 1 Huus, Sønderholm, 5 Huse, og Kjemsgaard. Ialt 84 Gaarde og 140 Huse.

II. I den kongerigske Deel: Fædstedtoft 2 Gaarde, af Brøstrup 1 Huus, samt Sønder-Aaling, 1 Gaard og 3 Huse Ialt 3 Gaarde og 4 Huse.

Indvaanere 1304, hvoraf slesvigske 1259 (ca. 120 henhørende til Fogderiet Frøs Herred under Løgumkloster Amt) og kongerigske 45. Jordbrug er hovederhvervet; fra Kamtrup-Mose afsættes endeel Tørv til Ribe.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Kirken eier en Capital paa 16,000 Rd. Præstekaldets Reguleringssum er 1649 Rd.

Hygom Sogns Administrativforhold henhøre til de mest combinerede i Hertugdømmet, eftersom Sognet, i visse Henseender er deelt i 4 Districter: det "haderslevhusiske", det løgumklosterske, det gramske og det "riberhusiske." Den saakaldte haderslevhusiske Deel, Sognets Hovedbestanddeel, hører under Haderslev Amt, Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund). Det danner Haderslev Amts 8de, 9de og 10de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. - 6 Gaarde og 4 Huse i Fædsted, 1 Gaard og 2 Huse i Kamtrup, 5 Gaarde og 3 Huse i Harreby udgjøre det saakaldte Fogderi "Frøs Herred" under Løgumkloster Amt; med Hensyn til Thingpligtighed høre de under Frøs og Kalslund Herreder, men med Hensyn til Skifte-, Overformynderi og Lægdsvæsenssager under Løgumkloster Amt; Skatterne indbetales til Amtstuen i Løgumkloster; med Hensyn til Veisager sortere de under Haderslev Vesteramts Huusfogeddistrict, men forøvrigt under Løgumkloster Amts Huusfogeddistrict; de danne Løgumkloster Amts 30te Lægd og udgjøre et eget Sognefogeddistrict.

- 1 Gaard i Hygum, 2 Gaarde i Brøstrup samt Kjemsgaard og 9 Huse høre under Godserne Gram og Nybøl (2det Angler adelige Godsdistrict) under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction, Haderslev Amthuus, Skatterne indbetales til Inspectoratet paa Gram; de danne det 2det Angler adelige Godsdistricts 15de Lægd. Hele den slesvigske Deel af Sognet hører til Gram Physicatdistrict (Gram).

Den kongerigske (riberhusiske) Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgtds. Hører til Amtets 4de Lægd og til Obekjær Sognefogeddistrict (Fol Sogn).

Kirken, oprindelig rundbuet, kun hvælvet i Taarnet, forøvrigt med gibset Loft. er høi og lys, bygget af hugne Kampesteen med et 90 Fod høit Taarn med Spiir, Orgel (siden 1830) og en smuk Altertavle malet af Prof. Lund, forestillende "Qvinderne ved Graven."

Sognet har ligesom Hygum Sogn i Ringkjøbing Amt sit Navn af de mange Høie, som findes der, af hvilke især mærkes den store steenomsatte Valdemarshøi og den ligeledes steenkrandsede Dyshøi. Ved Holmgaarde findes Volde og Grave fra en gammel adelig Gaard Holm, der allerede nævnes 1231 i Jordebogen; den blev 1518 af Kannik Niels Friis i Viborg, Jep Friis til Lyngholm og Mogens Thomsen til Damsgaard pantsat til Kong Christiern II., og tilhørte 1543 Christian Freese.

Hygums Sogns Præstehistorie frembyder flere interessante Momenter. Magister Thomas Knudsen var ved Reformationstiden Sognepræst i Hygum; han er Forfatter af Psalmen "Herre! jeg er nu gammel og graa." Om denne Th. Knudsen siges i Münters Reformationshistorie II. S. 469, at Hertug Christian forlehede ham med alle Hygum Kirkes Herligheder, Indkomster, Rettigheder og Tilbehør, og gav ham 1586 Halvparten af denne Kirkes Tiender. Hans Søn Magister Hans Thomesen blev 1557 Rector i Ribe, 1561 kaldet til Sognepræst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, og er bekjendt som Udgiver, tildeels Forfatter af den gamle Psalmebog fra 1569.

Sognet havde senere i 100 Aar (1655 - 1755) Præster af een Familie, nemlig Peder Hygom og hans Søn Jakob Hygom. Sidstnævntes Søn Peder Hygom, bekjendt som ivrig Pietist og Forfatter af Psalmen "Jesu, din føde Forening at smage", var født i Hygum 1692; han var i nogle Aar sin Faders Medhjælper, senere i 26 Aar Biskop i Aarhus til sin Død 1764.

Lintrup Sogn (blandet) omgivet af Annexet Hjerting, Skrave, Hygum og Kalslund Sogne samt af Nørre-Jylland. Kirken midt i Sognet, 2 1/4 Mile nordøst for Ribe og 4 1/4 Mile syd sydvest for Kolding. Arealet, ca. 7554 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 7369 og den kongerigske 185 Tdr. Land, er noget bakket i den nordøstlige (ved Dovre en Høi, hvorfra kan tælles 29 Kirker) og fladt i den sydvestlige Deel af Sognet; Jordsmonnet er i den nordlige Deel af let sandet Beskaffenhed, i den øvrige Deel sandmuldet, ofte med Leerunderlag.

Enkelte Hedestrækninger findes især i den nordlige Deel. Langs Kongeaaen, der danner Grændsen mod Nørre-Jylland, findes gode Enge, der i de senere Aar ere overrislede ved Hjælp af de langs Aaen hyppigt benyttede Strømhjul. Sydgrændsen dannes af Hjortvad-Aa. De forhen ikke ubetydelige Skove ere nu saa forhuggede, at de kun kunne betragtes som Krat. Ribe-Kolding Landevei gaaer ved Foldingbro over Kongeaaen. Sognets kongerigske Deels Hartkorn er 7 1/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Lintrup. Kirke, Præstegaard, Skole, 2 Kroer, 11 Gaarde og 23 Huse, Dovre, Skole, 2 Kroer, 11 Gaarde og 14 Huse; endvidere hele Aarlund, 4 Gaarde og 4 Huse, Foldingbro med Nissumgaards Kro og Brænderi, 2 Gaarde og 5 Huse, Vimtrup med Kro og Gaarden Skovlund, 7 Gaarde og 14 Huse, Meilby med Skole og Kro, 15 Gaarde og 20 Huse, Nørre-Aaling, 2 Gaarde og 1 Huus, Tornum med Skole og Skjærbæk Vandmølle, 8 Gaarde og 28 Huse, Kastbjerg, 2 Gaarde, og Kastbjergled, 2 Gaarde med et Garveri i den ene, og endelig Stamparcellen af det udparcellerede Domainegods Tornumgaard, 300 Tdr. Land á 240 kvadrat Roder og 180 Skattetønder. Ialt 64 Gaarde og 109 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Lintrup 1 Gaard og 3 Huse og Dovre 1 Gaard Ialt 2 Gaarde og 3 Huse.

Indvaanere: 1158, hvoraf slesvigske 1128 og kongerigske 30. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. 2 smaa Legater paa 100 og 25 Rd. ere henlagte til Fattigvæsenet. Præstekaldets Reguleringssum er 1654 Rd.

Sognets slesvigske Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 13de, 14de, 15de og 16de Lægd. Udgjør eet Sognefogeddistrict.

Sognets kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Det hører til Ribe Amts 1ste Lægd. Danner i Forening med den kongerigske Deel af Kalslund Sogn eet Sognefogeddistrict.

Lintrup Kirke er opført af rhinlandsk Tuf. Gamle rundbuede Vinduer og rundbuede Forziringer paa Murene, særegne for Tufsteenskirkerne omkring Ribe, findes endnu uagtet en Ildebrand har overgaaet Kirken i Aaret 1690. Taarnet med tilspidset Tag er opført efter denne. Gammel Granit Døbefont, Af Epitaphier findes et over Mag. Christen Lauridsen Wellejus, Sognepræst for Lintrup og Hjerting fra 1679 til 1730, og hans Hustru Lene Kraglund, samt et over deres Søn Laurids Wellejus, Sognepræst til Feuling og Holsted, død 1706, og dennes yngste Broder den 8aarige Christian Berndt Wellejus.

Tornumgaard var i ældre Tider en adelig Gaard. Kongen fik den 1587 af Frederik Lange; senere var den en kongelig Forpagtergaard, der udparcelleredes 1797. I Dovre skal forhen have været en Kirke, som skal være ødelagt ved Fiendehaand.

I Lintrup er den lærde theologiske Professor (i nogen Tid Biskop i Viborg) Confessionarius Søren Lintrup født omtr. 1669; hans Fader var Sognets Præst. Han døde 1731.

Hjerting Sogn (blandet), Annex til Lintrup Sogn, omgivet af dette samt af Skrave, Rødding og Hygum Sogne. Kirken midt i Sognet, 2 1/2 Mile nordøst for Ribe og 4 Mile sydvest for Kolding. Arealet, ca. 2471 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 2161 og den kongerigske 310 Tdr. Land, er noget bakket med enkelte Hedepletter samt lidt Skov og Mose, tilstrækkeligt til Sognets Forbrug; Jordsmonnet er af sandmuldet og sandet Beskaffenhed, ofte med Leerunderlag. En Arm af Hjortvad-Aa, der her ogsaa kaldes Farrisbækken, løber gennem Sognet og danner paa et Stykke Øst og Sydgrændsen. Sognets kongerigske Deels Hartkorn er 11 1/2 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byen Hjerting Kirke, Skole, Kro, 19 Gaarde og 25 Huse, Gastrupgaarde, 3 Gaarde og 3 Huse. Ialt 22 Gaarde og 28 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byen Hjerting 2 Gaarde og 12 Huse.

Indvaanere: 487, hvoraf slesvigske 382 og kongerigske 105. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Fattigvæsenet eier et lille Legat paa 25 Rd.

Sognets slesvigske Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Den danner Amtets 12te Lægd. Udgjør een Sognefogeddistrict.

Sognets kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Det hører til Amtets 4de Lægd og danner et Sognefogeddistrict.

Kirken, der er opført af raa Kampesteen, er lille og uden Taarn; Choret adskilles fra Skibet ved en kun 3 Alen høi Rundbue *).

*) Adjunct Helms ytrer i sin Afhandling "Tufsteenskirkerne i Omegnen af Ribe", ved at sammenligne disse Kirker med de af raa Kampesteen opførte og navnlig med Øster-Hjerting Kirke, at Beskueren ved at træde Ind i denne, "*vanskelig vil kunne væрге sig for det Indtryk, at det ikke blot er fattigere Vilkaar, som her aabenbare sig, men at det ogsaa er en ældre Tidsalders*

Røst, der taler til ham igjennem hvad han her seer, Forbindelsen mellem Skib og Chor er her tilveiebragt ved en Døraabning, som ikke er hviere end netop tilstrækkelig til, en en velvoxen Mand kan gaae der igjennem uden at bukke sig. Dens hele Høide er nemlig kun 3 Alen, dens Brede kun 2 1/2 Alen. Kragbaand under Bueslagets Begyndelse findes her slet ikke. De tvende 2 Alen høie, lodrette Sidemure træde kun et Par Tommer tilbage foroven, og herfra udgaaer da Rundbuen, der danner Gjennemgangens Overdeel. Og saa sees dernæst inde i Koret selv, der er sluttet med en flad Muur imod Øst, Sporet af et gammelt lille tilmuret Vindue paa den nordligste Side, hvis underste Deel kun er 2 1/2 Alen over Gulvet. Det har Udseende af at dette Kor er bleven forhøiet i en senere Tid; i Skibet sidde ogsaa de smaa gamle Vinduer, der endnu ere bevarede i deres oprindelige Skikkelse, betydeligt høiere oppe. De ere dannede uregelmæssigt, uden Hjælp af tilhugne Steen, og kun faa tommer brede."

Sognet kaldes ogsaa Øster-Hjerting i Modsætning til Havnepladsen af samme Navn i Nørre-Jylland. Gastrupgaard har tidligere været en Frigaard.

Hjortlund Sogn (blandet) omgivet af Annexet Kalslund, Farup og Vilslev Sogne samt Nørre-Jylland. Kirken nordligt i Sognet, 1 1/4 Miil nordøst for Ribe. Areal, ca. 3953 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel udgjør ca. 2454 og den kongerigske 1499 Tdr. Land, er fladt og lavtliggende med store Hedestrækninger, især i den sydlige Deel, hvilke indtage over Halvdelen af Sognets Areal; Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed med Mangel paa Mergel og Leer. Langs Kongeaaen, der danner Grændsen mod Nørre-Jylland, findes gode Enge. Sognets kongerigske Deels Hartkorn er 29 5/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Hjortlund, Kirke, Præstegaard, Skole, 11 Gaarde og 11 Huse, Stens 2 Gaarde og 2 Huse; endvidere hele Brokjær, 5 Gaarde og 2 Huse, og Bæk, 2 Gaarde ialt 20 Gaarde og 15 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Hjortlund 5 Gaarde og 7 Huse, Stens 2 Gaarde, og hele Byen Hedegaard, 5 Gaarde og 2 Huse. Ialt 12 Gaarde og 9 Huse.

Indvaanere: 325, hvoraf slesvigske 218 og kongerigske 107. Jordbrug er Hovederhvervet. Afsætningen af Vox og Honning til Ribe er ikke ubetydelig. Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen hører under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 1010 Rd.

Sognets slesvigske Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict. Den danner Amtets 17de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Sognets kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Den hører til Amtets 1ste Lægd og danner eet Sognefogeddistrict uden Sogneforstanderskab.

Kirken er bygget af rhinlandsk Tuf, uden Taarn eller Hvælvinger, med et lille Klokkespiir paa den vestre Ende, har et Orgel, kan forøvrigt regnes blandt de

mindste Landsbykirker. I Vaabenhuset, tidligere i selve Kirken, findes en Liigsten over Pastor Thuns Hustru Kirstine Sophie Lang, født 1725, død 1747, med følgende skønne Ord:

*"Mit korte Liv var her af Gud
Velsignet med hans Naade,
Fandt hisset dog ved Dødens ?ud
Den allerstørste Naade.*

*Jeg tabte ei ved Liv og Død,
som Gud os begge giver,
Men er ved Døden atter fød
Til Liv, som evigt bliver"*

Kalslund (Generalstabens Kort **Kalvslund**) Sogn (blandet), Annex til Hjortlund Sogn, omgivet af Ribe Bymark, Hjortlund, Hygum og Lintrup Sogne samt af Nørre-Jylland. Kirken eenligt beliggende midt i Sognet, 1 1/4 Miil nordøst for Ribe og 4 1/4 M. syd sydvest for Kolding. Arealet, ca. 4170 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel udgjør ca. 3001 og den kongerigske 1169 Tdr. Land, er fladt og lavtliggende, og omtrent Halvdelen indtages af Hede og Moser, der især strække sig langs Sognets vestlige og sydlige Deel. Jordsmonnet er af sandet og let sandmuldet Beskaffenhed; langs Kongeaaen, der danner Grændsen mod Nord, findes gode Enge. Hjortvad-Aa eller Tved-Aa danner Grændsen mod Syd. Ribe-Kolding Landevei passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Hartkorn er 30 Tdr. Ager og Eng.

I Sognet: I. Den slesvigske Deel: af Byerne Kalslund Kirken, Skole, Kro, 9 Gaarde og 10 Huse, Hjortvad Teglværk og 5 Gaarde, Villebølle Kro, 5 Gaarde og 8 Huse, hele Bavnegaard, 4 Gaarde, og Raving, 2 Gaarde og 1 Huus. Ialt 25 Gaarde og 21 Huse.

II. Den kongerigske Deel: af Byerne Kalslund 6 Gaarde, 1 Vindmølle og 2 Huse, Hjortvad 3 Gaarde og 2 Huse, Villebølle 1 Gaard. Ialt 10 Gaarde, 1 Vindmølle og 4 Huse.

Indvaanere: 431, hvoraf slesvigske 309 og kongerigske 122. Jordbrug er Hovederhvervet. Noget Vox og Honning afsættes til Ribe, hvortil Kalslund By ogsaa afsætter en Deel Tørv.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen hører under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. 2 smaa Legater paa 40 og 25 Rd. ere henlagte til Fattigvæsenet.

Sognets slesvigske Deel hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict. Den danner Haderslev Amts 18de og 19de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Sognets kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Den hører til Amtets 1ste Lægd og danner i Forening med den kongerigske Deel af Lintrup Sogn eet Sognefogeddistrict.

Kirken uden Taarn og Hvælvinger, med Fjælleloft, et lille Klokkespiir paa den vestre Ende, er bygget af rhinlandsk Tuf, dog meget blandet med Kampesteen. Oprindelig har Kirken havt rund Chorslutning. Tvende tilmurede Døre; i Fyldingen over disse findes nogle Figurer, der dog næsten ere udslettede af Kalkningen.

Sognets Navn er oprindelig Kalsslund. I Villebøl ved Kongeaaen skal efter Sagnet Povel Bartskjær have boet, der 1644 som Matros var med paa Flaaden i Slaget ved Femern og forbandt og kurerede Christian IV., da Kongen var bleven saaret i Øiet, hvorfor han fik Fred af Kongen for et Mord, han havde begaaet, og sin Gaard i Villebøl fri for Skatter. Han ligger begravet i Kirken under Choret; i Gulvet er en Indskrift, som lyder paa, at her 1655 er begravet "ærlig Mand" Povel Jensen af Villebøl.

Kalsslund, der har givet Herredet Navn, var Hovedsognet indtil 1659, da Præstegaarden ødelagdes i den svenske Krig, og Hjortlund var Annex dertil; siden den Tid har Forholdet været omvendt.

Gram Sogn (blandet) omgivet af Rødding. Øster-Lindet, Nustrup, Toftlund, Høirup, Spandet, Seem, Fol og Hygum Sogne. Kirken midt i Sognet, 2 1/2 Mile øst sydøst for Ribe og 4 Mile vest nordvest for Haderslev. Arealet, ca. 14,935 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 14,644 og den kongerigske 291 Tdr. Land, er høitliggende i den nordlige Deel (Rangtang 261 Fod) med et jevnt Affald mod Gram-Aa, syd for denne Aa hæver Terrainet sig igjen med et temmelig brat Affald mod Gram-Aa, men med et jevnt og fladt Affald mod Gjels-Aa; i den sydlige og vestlige Deel findes temmelig store Hedestrækninger. Af Gram Godsens betydelige Skove (ialt ca. 1,300 Tdr. Land) ligger den største Deel i den nordlige Deel af Sognet. Jordsmonnet, der i Reglen er af leret Beskaffenhed, er dog mod Syd og Vest sandet, og ved Aaskovgaard, syd for Gjels-Aa, er en Flyvesandsstrækning. Gram-Aa danner paa en Strækning Nordgrændsen, og Gjels-Aa danner Syd- og Sydøstgrændsen; disse betydelige Vandløb, ved hvis Bredder der findes gode Enge, forene sig ved Sognets Vestgrændse, hvornæst de samlede erholde Navn af Ribe- eller Nibs-Aa. Landeveien fra Haderslev til Ribe passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Hartkorn er 10 3/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Byerne Gram-Kirkeby med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, 4 Gaarde og 22 Huse, Gram-Slotsby med Vandmølle, Gjæstgiver- og Handelssted, Bolig for Physicus for Haderslev Vesteramt samt Gram og Nybøl Godser, Apothek, Garveri, Teglbrænderi, Bageri, Farveri samt Haderslev-Vesteramts Sygehuus (opført 1859), 1 Gaard og 12 Huse, Skjoldager, 5 Gaarde og 2 Huse, Kastrup med Skole, Fattigarbejdsanstalt og 2 Kroer, 20 Gaarde og 63 Huse, Vester-Lindet med Skole og Kro; af Byerne Tiset, Skole, 2

Kroer, 25 Gaarde og 44 Huse, Emdrupskov, Skole, 20 Gaarde og 25 Huse; Hovedgaardene Gram, 426 Skattetønder med et Areal af 600 Tdr. Land (dansk Maal), Nybøl, 128 Skattetønder med et Areal af 366 Tdr. Land (d. M.); Meiergaarden Billeslund. 208 Skattetønder med et Areal af 284 Tdr. Land (d. M.); følgende Samlinger af Huse og enkeltliggende Gaarde: Birket, 13 Huse, Jenning, 5 Huse, Hindballe, 2 Huse, Møgelballe, 2 Huse, Aaskov, 1 Gaard, Gjelsbro Kro og Vandmølle, Vester-Nybøl Kro med Bageri, Høkeri og Farveri, Skovgaard, Aarupgaarde, Gjelstoft, Asdal, Nørregaard, Hovgaardlund, Lykkensgaard, Felt, Markbæklunde og Friskmark. Ialt i Sognet 99 Gaarde (75 Heelgaarde, 15 1/2 Gaarde og 5 1/4 Gaarde) og 224 Huse. *)

*) Egentlig kjender man, efter den foreliggende Indberetning, paa Gram og Nybøl Godser ikke til Inddelingen efter Heelgaarde eller Dele af disse; man har derimod Delingen efter Ottinger. En Eiendom med en Otting Land, hvilket udgjør 60 - 100 Tdr. Land, gjælder for en Gaard, men der gives ogsaa Gaarde med indtil 2 Ottinger.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Tiset 3 Gaarde og 5 Huse, og af Emdrupskov 1 Gaard og 1 Huus. Ialt 4 Gaarde og 6 Huse.

Indvaanere: 2214, hvoraf slesvigske 2163 (48 under Gram Herred) og kongerigske 51. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Skovarbeide haves, navnlig om Vinteren, ikke ubetydelig Fortjeneste. Der lægges Vind paa Biavl; Vox og Honning afsættes til omreisende Kræmmere. Nogle Fruentimmer kniple.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti; Skole- og Fattigvæsen bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Besidderen af de adelige Godser Gram og Nybøl har Patronatsretten til Kirken. Præstekaldets Reguleringssum er 1706 Rd.

Sognets slesvigske Deel hører for Størstedelen under de adelige Godser Gram og Nybøl (2det Angler adelige Godsdistrict), under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding); Skatterne indbetales til Godsinspektoratet paa Gram, den udgjør 12 af det 2det Angler adelige Godsdistricts Lægder. nemlig 1 - 4de, 6 - 10de, 15de, 16de og 17de Lægd. Aarupgaarde og Gjelstoft høre under Haderslev Amt, Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict og Huusfogeddistrict (Haderslev), de høre til Amtets 103die Lægd og udgjøre en Deel af det forøvrigt i Gammelhaderslev Sogn beliggende Fredsted District. Hele Sognets slesvigske Deel hører til Gram Physicatdistrict (Gram).

Den kongerigske Deel hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds.; den hører til Ribe Amts 4de Lægd og til Obekjær Sognefogeddistrict.

Kirken, der er lys og stor, er opført dels af Kampesteen, dels af Muursteen, har Taarn med et høit Spiir, Blytag, Hvælvinger under Taarnet, men forøvrigt Bræddeloft, er forsynet med et godt Orgel. Paa Kirkegaarden hviler Kammerherre, Cabinetssecretair Chr. Tillisch (død paa Hovedgaarden Gram 13de Septbr. 1844).

Sognet, hvorefter Gram Herred har Navn (i Valdemar II.'s Jordebog "Graam", "Gramæhæret"), men til hvilket nu kun en liden Deel af Sognet hører, er baade i Areal og Folketal det største i Tørning-Lehn. Emdrupskov har tidligere udgjort et eget Sogn, Emdrup Sogn, og havt sin egen Kirke, St. Theocari (Thøgers) Kirke, hvoraf der endnu findes Spor; dens Døbefont staaer paa Gram Kirkegaard. Ogsaa ved Vester-Lindet paa Grunden Holt paavises en Kirkegaard.

1659 skal efter D. Atl. Pest og Hungersnød have udryddet 702 Mennesker i Gram Sogn og kun levnet 4 Ægtepar. Paa Gram Byes Mark er en Kilde, kaldet Helligkilde, som forhen har været meget besøgt.

Gram, i daglig Tale kaldet Gram-Slot, er en anseelig Herregaard med betydeligt Gods, som tilligemed det tilstødende og dermed forenede Gods Nybøl er et med Stamhuset Giesegaard i Sorø Amt forenet Fideikommis. Gaarden, der er opført af Feltmarskal Hans Schack, bestaaer af en grundmuret toetages Hovedbygning med to Sidefløie, smukt beliggende paa en Ø i Gram-Aa, med en viid Udsigt mod Vest over en stor Engslette, der gjennemskjæres af den anseelige Aa, medens Nordsiden indtages af store Skove og Østsiden af den smukke Park.

Gram var i Middelalderen et fast Slot, der laae 1/4 Miil nordvestligere midt i Skoven, og skal være opført af Hertug Erik af Sønder-Jylland 1314. Under den Krig, som de holstenske Grever førte med Kong Valdemar Atterdag, i hvilken de ganske spillede Herrer i Hertugdømmet, gik den jyske Ridder Erland Kalf 1359 over til Greverne med det ham betroede Slot Riberhuus, og fik til Belønning af disse tillige Gram og Møgeltønder Slotte, men sluttede det næste Aar Fred med Kongen, hvem han overgav alle tre Slotte, hvilket foranledigede Valdemar til det bekjendte Udbrud: "*Kalf er en god Ko; ifjor han gik bort som Kalv, og nu kommer han tilbage som Ko med to Kalve.*" Kort efter pantsatte Kongen dog alle tre Slotte med tilliggende Gods til sin Drost Claus Limbek til Tørning, i hvis Slægt Gram nu forblev i en lang Aarrække og fra Pantelehn efterhaanden gik over til Eiendom.

I den Krig, som Nord-Tydskland og Sverrig i Forening med de oprørske Jyder begyndte mod Valdemar Atterdag 1367, var Claus Limbek en af Oprørets Hovedmænd, men sluttede senere Fred med Kongen, hvorpaa han feidede med Erland Kalf paa Riberhuus *), hvilket Slot Holstenerne havde overgivet denne.

*) Under denne Strid førte en vis Nicolaus van Riine 1372 to smaa Tønder Krudt fra Ribe til Gram, hvilket er første Gang at Krudt nævnes i den danske Historie.

Claus Limbeks Søn, Henneke Limbek, greb vidt om sig baade i Slesvig og det sydlige Jylland, og vovede endog fra Ribe at angribe de mægtige Hansestæders Skibe; dog blev han betydeligt trængt tilbage af Dronning Margrete, som tilbagebetalte ham hans til Kronen udlaante Penge og derved indløste flere Besiddelser, som han derfor havde i Pant. Henneke Limbek faldt i Ditmarskerkrigen 1404; hans Søn, den yngre Claus Limbek, besad hverken Farfaderens Klogskab eller Faderens Udholdenhed, men vel deres krigeriske og

uroelige Sind. Han stod længe i Spidsen for det danske Parti i Slesvig, men da han følte sig tilsidesat af Kong Erik af Pommern, sluttede han sig til de holsteenske Grever. En dansk Hær beleirede derpaa 1422 hans Hovedfæstning Tørning-Slot som blev undsat af Holstenerne, og Claus Limbek, som hermed forsvinder af Historien, er maaskee faldet ved Forsvaret.

Grams næste Eiere efter Claus Limbek vare: Joachim Bjørnsen 1432, Ditlev Reventlov (1470) og hans Efterkommere, fra hvilke det ved Giftermaal kom til Familien Buchwald; Dionysius v. Podewels; sidstnævntes Arvinger solgte 25de Januar 1664 Gaarden til Hr. Christoph Rantzau og denne afhændede den Dagen efter til den berømte Feltherre Grev Hans Schack til Schackenburg død 1676), efter ham fulgte hans Søn Grev Otto Diderik Schack og Sønnesøn Grev Hans Schack til Grevskabet Schackenburg; Sidstnævntes Enke Anna Sophie Rantzau beholdt Gram til sin Død 1760. Med Gram forenede hun 1754 Nybøl, der tidligere havde ligget under samme, men ved Arvedeling var bleven skilt derfra og oprettet til et eget Gods, hvilket Grevinden afkjøbte den daværende Eier Justitsraad Koch. Ved sit Testamente bestemte hun, at de to Godser tilligemed Giesegaard m.m. i Sjælland skulde tilfalde hendes Stifsøns yngste Søn Grev Frederik Christian Schack og af ham oprettes til et Stamhuus, hvilket skete 1776. Han døde 1790, hvorpaa hans ældste Søn Kammerherre Grev Knud Bille Schack arvede Stamhuset, som, da han døde ugift 1821, tilfaldt hans Søstersøn Henrik Adolf Brockenhuus, der 1822 blev optaget i den danske Grevestand under Navn af Brockenhuus-Schack død 1847; hans ældste Søn er Stamhusets nuværende Besidder.

Da Feltmarskal Grev Hans Schack havde tilkjøbt sig Gram Gods, indledte han Underhandlinger med Kongen angaaende Kjøbet af et Antal under Haderslev Amt hørende kongelige Bøndergaarde, som dels laae blandede med Godsets Undergivne, dels endog gjorde Brud i selve Hovedgaardens Marker. Ved kongeligt Skjøde af 18de Juni 1664 afstod Kong Frederik III. for en Kjøbesum af 5370 Rd., ialt 92 Ottinger, dengang i Landmatriklen ansat til 32 1/2, Plove. For disse saakaldte Nygrammere (Ny Gramtjenere) blev Plovtallet senere nedsat.

Ved aabent Brev af 4de Novbr. 1673 skjenkede Kong Christian V. Grev Hans Schack og Arvinger jus patronatus til Gram og Fol Kirker ("*med saadan Frihed og Hellighed, som vi og fremfarne Konger i Danmark og Norge det eiet og havt have*") samt med Ret til at bruge Indkomsterne af Kirkerne mod at vedligeholde disse.

Gaarden Gjelstoft, tidligere en lille Landsby, tilhørte i det 17de Aarhundrede Familien Buchwald, blev siden kongelig Forpagtergaard, og senere mod en betydelig Canon solgt til Eiendom. Efterat omtrent 20,000 Rd. vare tabte paa denne Gaard, fandtes der i Aaret 1812 ingen Kjøber til den, hvorfor den faldt tilbage til Kongen, og afhændedes 1814 mod en ringe Kjøbesum.

Fol Sogn (blandet) bestaaer af to ved Hygum Sogn adskilte Dele, hvoraf den østre er omgivet af Hygum, Rødding og Gram Sogne, den vestre af Hygum og Seem Sogne samt af Ribe St. Katharine Sogns Landdistrict. Kirken midt i

Sognets østlige Deel, 1 3/4 Miil øst for Ribe og 4 1/2 Mile vest nordvest for Haderslev. Arealet er ca. 4494 Tdr. Land, hvoraf den vestlige, ublandede kongerigske Deel (Obekjær By) er 1510 Tdr. Land g. M., og den østlige blandede Deel ca. 2882 Tdr., hvoraf 101 Tdr. Land ere kongerigske. Sognets Overflade er fladt og lavtliggende i den vestlige Deel; en Deel af Gram Skove (Skaftekjær) ligger i Sognets nordøstlige Deel; Jordsmonnet er af sandmuldet og sandet Beskaffenhed i den nordlige Deel leerblandet. Gram- eller Flads-Aa, der danner den østlige Deels Sydgrændse, faaer, efter ved Obekjær Byes Sydøstgrændse at have forenet, sig med Gjels-Aa, Navn af Ribe- eller Nibs-Aa og forsætter gennem gode Enge sit Løb mod Vest. Den kongerigske Deels Htk. er 62 5/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Byerne Fol med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, 16 Gaarde og 36 Huse, Mellerup, 8 Huse; af Byen Gunderup 13 Gaarde og 4 Huse, Stampemølle. Ialt 29 Gaarde og 48 Huse.

II. I den kongerigske Deel: Byen Obekjær med Skole, 11 Gaarde og 2 Huse; af Byen Ganderup 1 Gaard, Kro. Ialt 12 Gaarde og 2 Huse.

Indvaanere: 561, hvoraf slesvigske 468 og kongerigske 93. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Skovarbeide og Forfærdigelse af Trævarer haves nogen Bifortjeneste.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer i Sognets østlige Deel under Gram og Nybøl Godser og bestyres efter slesvigsk Lovgivning, i den vestlige Deel derimod under Ribe Amt og bestyres efter kongerigsk Lovgivning. Besidderen af de adelige Godser Gram og Nybøl har Patronatsretten til Kirken. Præstekaldets Reguleringssum er 1251 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under de adelige Godser Gram og Nybøl (2det Angler adelige Godsdistrict), under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding.); Skatterne indbetales til Godsinspectoratet paa Gram; den udgjør det 2det Angler adelige Godsdistricts 11te og 12te Lægd og hører til Gram Physicatdistrict (Gram).

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 3die Vgkds. Hører til Ribe Amts 4de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, uden Hvælvinger, bestaaer af Taarn, Høikirke og Lavkirke, hiint af Muursteen, disse af Kampesteen. Den runde Bue er fremtrædende.

Sognets Navn skreves tidligere Førle, i D. Atl. Fole. I Nærheden af Kirkebyen fandtes 1845 endeel danske Mønter fra Borgerkrigenes Tid (1249 - 1350).

Foruden fornævnte Sogne, hvoraf den overveiende Deel er slesvigsk, hører endvidere til Frøs Herred den syd for Kongeaaen liggende Deel af Vamdrup

Sogn og til Kalslund Herred Dele af Farup Sogn og af den syd for Kongeaen liggende Deel af Vilslev Sogn, der her kun omtales, forsaavidt de slesvigske Dele angaae, medens de i deres Heelhed ere behandlede i Beskrivelsen af Kongeriget.

Vamdrup Sogn. Af Byen Bastrup 15 Gaarde og 51 Huse.

Indvaanere: 366. Arealet ca. 555 Tdr. Land. Hører under Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 3die Lægd og hører til Skodborg Sognefogeddistrict. Fattigvæsenet bestyres efter slesvigsk Lovgivning.

Farup Sogn	Af Farup-Kirkeby med Kirke og Kro	„	Ø.	4	Ø.
med en Deel af	„ Kjærhøjl med Præstegaard, Skole	„	Ø.	4	Ø.
Vilslev Sogn.	og Kro	7	„	11	„
	„ Nørre-Farup	5	„	7	„
	Gaarden Gersdorfsøgave	1	„	„	„
	Af Jæsteb med Vandmølle, Damp-				
	brænderi og Kro	10	„	14	„
	„ Hillerup	3	„	5	„
		<u> </u>		<u> </u>	
		Sølt 26		Ø. 41 Ø.	

Indvaanere: 446. Farup Sogns slesvigske Deels Areal er ca. 1028 Tdr. Land. og Vilslev Sogns 1084 Tdr. Land. Frøs og Kalslund Herreders Jurisdiction (Rødding), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 20de og 21de Lægd. Den slesvigske Deel af Farup Sogn udgjør et eget Sognefogeddistrict. See forøvrigt Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, Specielle Deel II. S. 983 - 84 og S. 1010 - 1011.

Farup Kirke, i den katholske Tid helliget St. Nicolaus, er opført af Muursteen. Kirken har forhen havt et stort Taarn, der stod paa den søndre Side, men dette blev formedelst Brøstfældighed nedbrudt 1835. Nu har den kun et lille Spir. Apsis, rundbuede Zirater paa Muren. Altertavlen, en Copi af Altertavlen i Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn, er malet af den i Sognet fødte Andreas Windfeld.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N. Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 53 – 77.